

WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA IM. JANUSZA KORCZAKA
W WARSZAWIE

ASYSTENTURA I MEDIACJE SOCJALNE

Pod redakcją:
Arkadiusza Durasiewicza
i Izabeli Podobas

Warszawa 2015

Recenzja

prof. dr hab. Julian Auleytner

Korekta techniczna

dr Jerzy Grewiński

Projekt okładki

Alina Dłużewska

Copyright for the edition by Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej
im. Janusza Korczaka w Warszawie, Warszawa 2015

ISBN 978-83-61121-99-2

Wyższa Szkoła
Pedagogiczna
im. Janusza Korczaka
w Warszawie

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej

im. Janusza Korczaka w Warszawie

ul. Pandy 13, 02-202 Warszawa

tel. + 48-22 823-66-23 wew. 117, fax: + 48-22 823-66-69

<http://www.wspkorczak.eu>

Skład i łamanie: RASTER studio, ul. Konopnickiej 46, 05-071 Sulejówek

Ark. wyd. 10

Druk i oprawa: Drukarnia KODRUK, ul. Wiślana 74 a, 05-092 Łomianki

Arkadiusz Durasiewicz

Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka w Warszawie

ROLA ASYSTENTURY RODZINNEJ W POLITYCE RODZINNEJ

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu ukazanie asystentury jako formy wsparcia rodziny i jej wpływu w zakresie prawidłowego funkcjonowania rodzin, szczególnie dysfunkcyjnych. Dlatego też na wstępie przedstawione zostały uwarunkowania ustawodawcze w zakresie asystentury rodzinnej oraz zależność asystentury rodzinnej i rodziny. Następnie opisane zostało miejsce asystentury w polityce rodzinnej jako ważny element wchodzący w skład pośredniego oddziaływania polityki na rzecz rodzin. Na zakończenie przedstawiona została rola asystentury rodzinnej - jej skuteczność i wyzwania na przyszłość w zakresie funkcjonowania, finansowania i oddziaływania na rodziny.

Słowa kluczowe: asystent rodziny, asystentura, rodzina, polityka rodzinna.

WPROWADZENIE

Rodzina powszechnie jest uważana za podstawową komórkę społeczeństwa będącą najstarszą i najbardziej trwałą formą współżycia ludzi¹⁵⁰. To rodzina jako komórka społeczna, jest najmniej zależna od władzy centralnej i samorządowej, decyduje w dużej mierze a nawet nieraz w zdecydowanym stopniu o kształtowaniu osobowości jej członków i o społeczeństwie jako całości

Wobec faktu, że podstawowy proces reprodukcji ludności odbywa się w rodzinie, a jej problemy stanowią istotę zadań polityki społecznej, rodzina zostaje w szczególnym polu obserwacji polityki rodzinnej. Istota wszystkich kwestii społecznych i populacyjnych ma swój początek w rodzinie, która w swych fazach rozwoju pod wpływem zespołu uwarunkowań głównie społecznych, zmienia swój charakter i przejmuje różne formy społecznej egzystencji.

Jeżeli chodzi o politykę rodzinną, jest to dająca się wyodrębnić część polityki demograficznej państwa stanowiąca system długofalowych zamierzeń i towarzyszący mu system rozwiązań prawnych i ekonomicznych, przyjętych i realizowanych przez władzę publiczną na rzecz rodziny jako podstawowej komórki społecznej. W literaturze polskiej można spotkać rozszerzoną definicję polityki rodzinnej, wskazującą na cel, jak i metody działania. Profesor A. Kurzynowski definiuje politykę rodzinną jako *... całość norm prawnych, działań i środków uruchamianych przez państwo w celu stworzenia rodzinie odpowiednich warunków do jej powstania, prawidłowego rozwoju spełniania przez nią wszystkich ważnych społecznie funkcji. Cele polityki rodzinnej można określić jako tworzenie ogólnych warunków do powstania, rozwoju i zaspokajania bytowych i kulturalnych potrzeb rodziny, optymalnych warunków kształcenia i wychowania młodego pokolenia oraz równości ich startu życiowego i zawodowego - (czyli równości szans życiowych)*¹⁵¹.

Według literatury zagranicznej termin ten oznacza działania rządu na rzecz dzieci i ich rodzin, a zwłaszcza takiej polityki państwa, której celem jest wywarcie wpływu na sytuację rodzin posiadających dzieci mb poszczególnych osób w ich rolach rodzinnych.

Z punktu widzenia pomocy społecznej można zdefiniować politykę rodzinną jako działalność, mającą na celu rozwój rodziny bez względu na jej status materialny¹⁵². Głównym celem polityki rodzinnej jest tworzenie warunków sprzyjających powstawaniu rodzin, ich rozwojowi i wypełnianiu przez nie ważnych społecznie zadań.

¹⁵⁰ M. Mitreğa, *Polityka ludnościowa i rodzinna* [w:] *Polityka społeczna w okresie transformacji*, (red.) A. Frackiewicz-Wronki i M. Zralek, Katowice 2000, s. 63.

¹⁵¹ A. Kurzynowski, *Problemy rodziny w polityce społecznej*, Warszawa 1991, s. 96.

¹⁵² J. Aulecytner, K. Głębicka, *Polityka społeczna pomiędzy opieką a pomocniczością*, Warszawa 2000, s. 178.

Dlatego też celem artykułu będzie ukazanie asystentury rodzinnej w strukturze polityki rodzinnej i jej wpływu w zakresie prawidłowego funkcjonowania rodzin, szczególnie dysfunkcyjnych.

PRAWNE UWARUNKOWANIA ASYSTENTURY RODZINNEJ

Asystentura rodzinna jako forma wsparcia rodziny została wprowadzona ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 roku¹⁵³. Ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 2012 roku. Na mocy tej regulacji prawnej wprowadzono na poziomie samorządu gminnego obowiązek zapewnienia wsparcia rodzinom przeżywającym trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych.

Do końca 2014 roku można było przydzielić rodzinie asystenta, a od 1 stycznia 2015 roku przepis obliuguje instytucje opiekuńcze do objęcia rodziny tą formą wsparcia. Niektóre z kwestii związanych z realizacją asystentury rodzinnej zostały określone na mocy wprowadzonych przepisów. Poniżej zaprezentowane zostały podstawy prawne odnoszące się do działalności asystentów rodziny.

Nowa regulacja prawna zakłada wprowadzenie asystenta rodziny na poziomie samorządu gminnego. Celem jego pracy jest osiągnięcie przez rodzinę podstawowego poziomu stabilności życiowej, co umożliwi jej wychowywanie dzieci. Jego głównym zadaniem jest niedopuszczenie do oddzielenia dziecka od rodziny lub umożliwienie jak najszybszego powrotu dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej do rodziców.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej dokładnie wskazuje wymagania, jakie musi spełniać osoba zatrudniona na stanowisku asystenta rodziny. Zgodnie z treścią art. 12, istnieją trzy ścieżki przygotowania zawodowego asystentów rodziny¹⁵⁴:

- wykształcenie wyższe na kierunku pedagogika, psychologia, socjologia, nauki o rodzinie lub praca socjalna lub;
- wykształcenie wyższe na dowolnym kierunku uzupełnione szkoleniem z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną oraz udokumentowany co najmniej roczny staż pracy z dziećmi lub rodziną lub studia podyplomowe obejmujące zakres programowy szkolenia określony na podstawie ust. 3 i udokumentowany co najmniej roczny staż pracy z dziećmi lub rodziną lub;
- wykształcenie średnie i szkolenie z zakresu pracy z dziećmi lub rodziną, a także udokumentowany co najmniej 3-letni staż pracy z dziećmi lub rodziną.

¹⁵³ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku (Dz.U. 2013 nr O poz. 135 z późn. zm.).

¹⁵⁴ Ibidem, art. 12.

Ustawodawca nałożył również na osobę sprawującą funkcję asystenta rodziny „obowiązek systematycznego podnoszenia swoich kwalifikacji w zakresie pracy z dziećmi lub rodziną, w szczególności przez udział w szkoleniach oraz samokształcenie”. W województwie kujawsko-pomorskim istnieją podmioty organizujące szkolenia w obszarze pomocy i integracji społecznej. Wiodącą rolę, dla tej grupy kadry, stanowi oferta Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu, do którego zadań, zgodnie z ustawą o pomocy społecznej należy m.in. organizowanie kształcenia oraz szkolenia zawodowego kadr pomocy społecznej. Oprócz stosownego wykształcenia, osoba zatrudniona na stanowisku asystenta rodziny nie może być pozbawiona władzy rodzicielskiej (ani w momencie objęcia stanowiska, ani w przeszłości), władza rodzicielska nie może być także zawieszona ani ograniczona. Asystent rodziny musi także wypełniać obowiązek alimentacyjny, jeśli został na niego nałożony. Dodatkowo nie może być skazany prawomocnym wyrokiem za umyślne przestępstwo ani umyślne przestępstwo skarbowe.

Praca asystenta z rodziną musi odbywać się w miejscu zamieszkania danej rodziny lub w miejscu, które ona wskaże. Dotyczy ona wielu zakresów, które ustawodawca wskazuje w formie otwartego katalogu zadań. Są to¹⁵⁵:

- opracowanie i realizacja planu pracy z rodziną we współpracy z członkami rodziny i w konsultacji z pracownikiem socjalnym, o którym mowa w art. 11 ust. 1;
- opracowanie, we współpracy z członkami rodziny i koordynatorem rodzinnej pieczy zastępczej, planu pracy z rodziną, który jest skoordynowany z planem pomocy dziecku umieszczonemu w pieczy zastępczej;
- udzielanie pomocy rodzinom w poprawie ich sytuacji życiowej, w tym w zdobywaniu umiejętności prawidłowego prowadzenia gospodarstwa domowego;
- udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów socjalnych;
- udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów psychologicznych;
- udzielanie pomocy rodzinom w rozwiązywaniu problemów wychowawczych z dziećmi;
- wspieranie aktywności społecznej rodzin;
- motywowanie członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych;
- udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej;
- motywowanie do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych;
- udzielanie wsparcia dzieciom, w szczególności poprzez udział w zajęciach psychoedukacyjnych;

¹⁵⁵ Ibidem, art. 14 i 15.

- podejmowanie działań interwencyjnych i zaradczych w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa dzieci i rodzin;
- prowadzenie indywidualnych konsultacji wychowawczych dla rodziców i dzieci;
- prowadzenie dokumentacji dotyczącej pracy z rodziną;
- dokonywanie okresowej oceny sytuacji rodziny, nie rzadziej niż co pół roku, i przekazywanie tej oceny podmiotowi, o którym mowa w art. 17 ust. 1;
- monitorowanie funkcjonowania rodziny po zakończeniu pracy z rodziną;
- sporządzanie, na wniosek sądu, opinii o rodzinie i jej członkach;
- współpraca z jednostkami administracji rządowej i samorządowej, właściwymi organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami i osobami specjalizującymi się w działaniach na rzecz dziecka i rodziny;
- współpraca z zespołem interdyscyplinarnym lub grupą roboczą, o których mowa w art. 9a ustawy z 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz.U. nr 180, poz. 1493 z późn. zm.), lub innymi podmiotami, których pomoc przy wykonywaniu zadań uzna za niezbędną.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określała (art. 15 ust. 4) maksymalną liczbę rodzin, z jakimi jednocześnie może pracować asystent rodziny - 20 rodzin. Na mocy ustawy z 25 lipca 2014 roku o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw, z dniem 1 stycznia 2015 roku liczba rodzin, z którymi jeden asystent może w tym samym czasie prowadzić prace, jest uzależniona od stopnia trudności wykonywanych zadań, jednak nie może przekroczyć 15. Ograniczenie to jest uzasadnione wszechstronnym zakresem wsparcia, jakiego pracownik ten winien udzielać rodzinie w przewyższaniu jej trudnej sytuacji życiowej, zwłaszcza ze względu na problemy w obszarze bezradności opiekuńczo-wychowawczej i prowadzenia gospodarstwa domowego.

ASYSTENTURA RODZINNA A RODZINA

Niewątpliwie rodzina jest instytucją wpływającą na osobowość człowieka i sposób jego funkcjonowania, dlatego gdy pogarsza się kondycja rodziny, odbija się to ujemnie nie tylko na jednostce, lecz w skali makro również na społeczeństwie. W związku z powyższym niezwykle istotną kwestią dla państwa polskiego wydaje się być realizacja efektywnej polityki rodzinnej. Społeczne zainteresowanie dziećmi wynika z faktu, iż stanowią one o potencjale przyszłych zasobów pracy. Jest to niezbędny czynnik ekonomicznego rozwoju państwa. Rola rodziny w procesach rozwoju ma wymiar ilościowy i jakościowy oraz wynika z pełnionych przez nią społecznych funkcji: prokreacyjnej - decydującej

o rozwoju ilościowym i strukturze ludności; wychowawczej i socjalizacyjnej mających znaczenie dla tworzenia i rozwoju kapitału ludzkiego¹⁵⁶.

Z tego względu należy podejmować wszelkiego rodzaju działania, aby rodzinę chronić i wspierać. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, gdy rodzina zaczyna działać w sposób dysfunkcyjny, a ...*pośród rodziców a dziećmi zaobserwować można coraz większe zwiększanie się dystansu psychicznego, nasilanie się poczucia osamotnienia, a w konsekwencji osłabienie więzi emocjonalnej*¹⁵⁷. Z tego powodu, jak i z innych przyczyn, na przestrzeni lat rodzina wiele swoich funkcji przeniosła na rzecz innych instytucji, takich jak placówki edukacyjne, opiekuńczo-wychowawcze, organizacje religijne itp. Tym samym straciła w pewnym stopniu swoją pozycję społeczną oraz autorytet.

Rodziny, które mają trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych niekiedy określa się mianem rodzin dysfunkcyjnych. Rodziny niezaradne mogą wywodzić się z pewnych grup ryzyka tj. rodzina z problemem alkoholowym, narkotykowym; rodzina, w której dochodzi do wykorzystywania seksualnego; rodzina, w której występuje przemoc psychiczna, fizyczna; rodzina, w której występuje choroba psychiczna; rodzina zrekonstruowana¹⁵⁸.

Profesjonalna pomoc asystenta rodziny powinna rozpoczynać się od zrozumienia rodziny i jej problemów. Minio, że ustawa nie podaje w jakich sytuacjach konieczne jest przydzielenie asystenta, zwykle pracuje on z rodzinami, w których występują takie problemy jak: ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność, przemoc, nadużywanie alkoholu i innych używek, problemy opiekuńczo-wychowawcze, niski poziom prowadzenia gospodarstwa domowego itp. Bardzo często charakter pracy asystenta z rodziną ma wymiar ...*pracy socjalno-wychowawczej (z elementami pracy opiekuńczej i kulturalno-oświatowej), traktowanej jako proces uwzględniający etapy ratownictwa, opieki i pomocy w rozwoju, rzadziej pracy socjalno-terapeutycznej*¹⁵⁹. Prócz tego ustawa stanowczo określa, iż asystent rodziny nie może prowadzić postępowań z zakresu świadczeń finansowych i rzeczowych realizowanych przez gminę.

Praca asystenta rodziny opiera się najczęściej na metodzie prowadzenia indywidualnego przypadku z elementami pracy grupowej i organizowania środowiska lokalnego. Za pierwszy etap pracy asystenta rodziny uznaje się skierowanie go do rodziny, która wymaga wsparcia. Kolejny etap to diagnoza sytuacji. Jego praca z rodziną, do której został skierowany zaczyna się od

¹⁵⁶A. Durasiewicz, *Efektywność polskiej polityki rodzinnej na tle niektórych krajów UE*, Radom 2011, s. 6.

¹⁵⁷M. Dudek (red.), *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*, Krasnystaw 2010, s. 28.

¹⁵⁸A. Durasiewicz, J. Kida (red.), *Sytuacja socjalna rodziny radomskiej*, Biuletyn Informacyjny 1/2007, Radom 2007, s.52-55.

¹⁵⁹I. Krasiejko, J. Przeperski, *Nowoczesne formy wsparcia rodziny - asystentura rodzin i Konferencja Grupy Rodzinnej*, Praca socjalna, nr 2, 2011, s. 6.

diagnozy sytuacji, często również z wykorzystaniem informacji pozyskanych w tym zakresie przez pracownika socjalnego. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że diagnoza to proces, który pogłębia się podczas każdego spotkania z rodziną. Wymaga ona poznania wszystkich członków rodziny, a także emocji, które towarzyszą każdemu z nich. Częste i systematyczne wizyty asystenta mogą dać mu pewien obraz danej rodziny i jej deficytów, a ...*dobrze zrozumienie problemów rodziny, zobaczenie ich oczami klientów, ich uporządkowanie, dajesz szansę na dostosowanie odpowiednich strategii naprawczych*¹⁶⁰. Wraz z dokonaniem diagnozy, czyli zidentyfikowaniem obszarów problemowych danej rodziny, asystent we współpracy z jej członkami ustala plan pracy- Przygotowanie tego dokumentu wiąże się z zapewnieniem dobrej współpracy różnych specjalistów. Ważne jest, by stworzyć warunki do dobrej współpracy pomiędzy asystentem rodziny a pracownikiem socjalnym. Wspólne działanie na rzecz rodziny staje się warunkiem koniecznym do udzielania jej odpowiedniego wsparcia.

MIEJSCE ASYSTENTURY RODZINNEJ W POLITYCE RODZINNEJ

Ponieważ model organizacji opieki nad rodziną i dzieckiem nie sprawdził się jako element systemu pomocy społecznej, dlatego Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej prowadziło intensywne prace nad nowymi rozwiązaniami, dotyczącymi wsparcia rodziny.

Wprowadzenie nowych rozwiązań było efektem negatywnej oceny realizacji opieki nad dzieckiem i rodziną. Obserwowano takie niekorzystne zjawiska jak np.: wzrost wskaźnika dzieci umieszczonych poza rodziną, koncentracja działań wyłącznie na dziecku oraz łatwość umieszczania dzieci poza rodziną.

Liczne problemy, które dotyczą rodziny powodują, że często nie są one w stanie same sobie z nimi poradzić, jak również nie potrafią szukać najlepszych rozwiązań.

Zgodnie z projektem Ustawy z roku 2009 uznano, że rozdzielenie dziecka od rodziców nie jest najlepszym dla niego rozwiązaniem. W myśli Ustawy z czerwca 2011 roku, mając na uwadze przede wszystkim dobro dziecka i szczególną ochronę dziecka, przedkłada się udzielenie pomocy dziecku w rodzinie ponad pomoc udzielaną poza rodziną.

Ustawa określiła również formy w jakich ma być prowadzona praca z rodziną, takie jak: konsultacje, poradnictwo rodzinne, terapia i mediacje, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym także usługi opiekuńcze i wychowawcze, pomoc prawna oraz organizowanie grup wsparcia i grup samopomocowych.

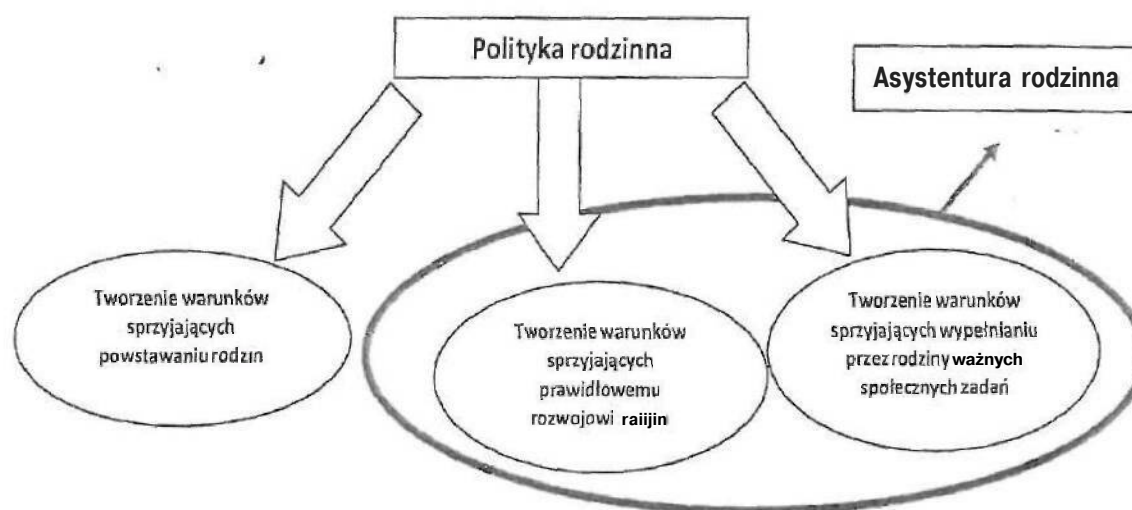
¹⁶⁰ L. Wowra, *Asystent rodziny – profesjonalista w pracy z rodzinami wieloproblemowymi* [w:] *Nowatorskie instrumenty w pracy z klientami pomocy społecznej*, Wrocław 2011, s. 105.

W przypadku rodzin zagrożonych dysfunkcyjnością, starano się znaleźć taki model pracy z rodziną, - który pozwoliłby zaistnieć klientom w oparciu o ich predyspozycje ~ który pozwoliłby na realizację następujących założeń:

- stwarzał warunki wyzwalające w nich chęć i motywację do podjęcia pracy nad sobą,
- przyczyniał się do podejmowania działań nad zmianą sytuacji utrudniającej prawidłowe wypełnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczych,
- skłaniał do podjęcia działań prowadzących do stworzenia bezpiecznych warunków życia i rozwoju dla swoich dzieci.

Nieskuteczność asystentury rodzinnej w systemie pomocy społecznej i jej wyodrębnienie spowodowało, że jej nowe określenie stanowi integralny element polityki rodzinnej (szczególnie implicite). Polityka pośrednia (implicite) nie traktuje rodziny jako wyodrębnionego celu. Obejmuje normy i działania, - które nie są specjalnie lub w pierwszej kolejności adresowane do rodziny, - których cele są szersze, choć powodują konsekwencje także dla sytuacji rodzin i dzieci. Są to działania mieszczące się w ramach innych działów polityki społecznej. Gauthier rozróżnienie to rozpatruje w aspekcie wąskiej i szerokiej definicji polityki rodzinnej. Przedmiotem pierwszej są świadczenia pieniężne i w naturze, skierowane bezpośrednio do rodziny. Zakres drugiej to szeroko rozumiana polityka społeczna i w jej ramach polityki szczegółowe, mające wpływ na dobrobyt rodziny (prawo rodzinne, usługi z zakresu zdrowia i edukacji, publiczny transport, ochrona bezrobotnych, prawo imigracyjne itp.)¹⁶¹.

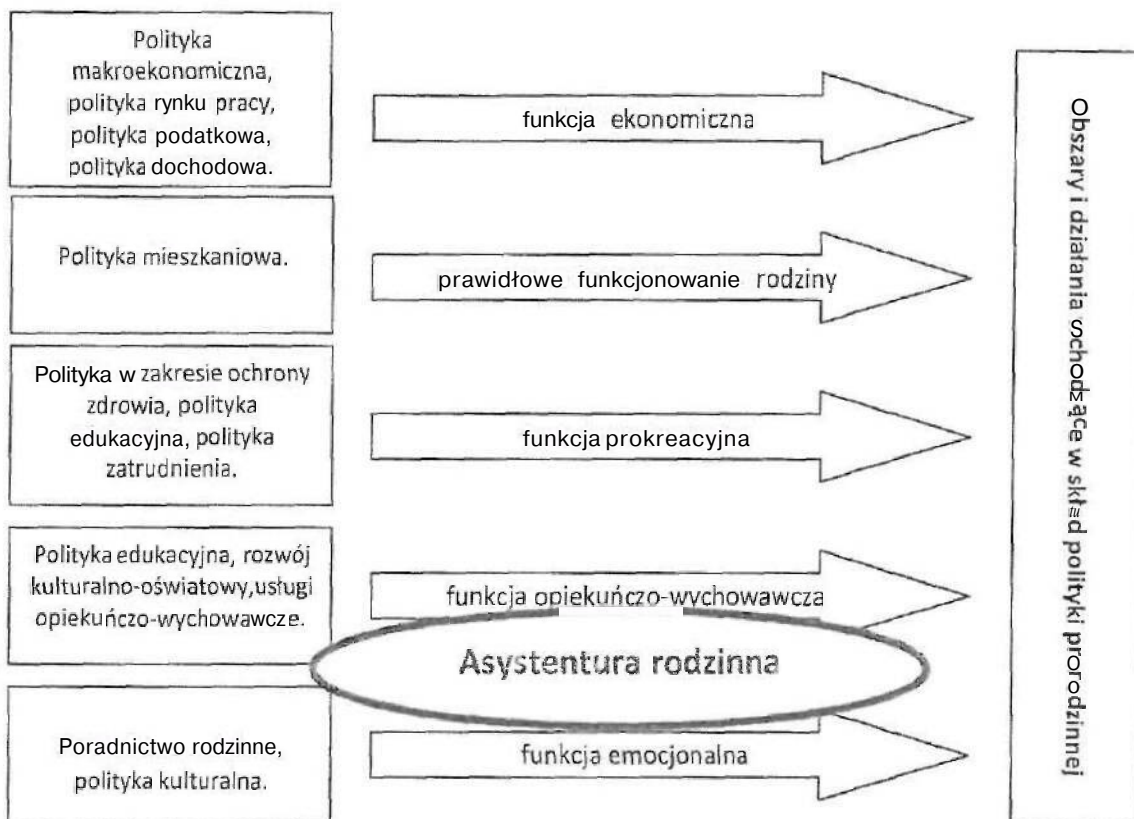
Wykres 1. Główne cele polityki rodzinnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Warszawa 2004, s. 58-67.

¹⁶¹ A. H. Gauthier, *The State and The Family, A Comparative Analysis of Family Policies in Industrialized Countries*, Oxford 1996.

Wykres 2. Obszary i działania wchodzące w skład polityki rodzinnej

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o Balcerzak - Paradowska B. *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Warszawa 2004, s. 240–241.

Jak wynika z wykresu 2. prawidłowa polityka prorodzinna powinna spełniać pięć funkcji, a także działań wchodzących w skład różnych polityk szczegółowych, które można ująć następująco¹⁶²:

- 1) Tworzenie warunków sprzyjających realizacji funkcji ekonomicznej następuje dzięki umożliwieniu zatrudnienia lub podjęcia własnej aktywności gospodarczej członków rodziny.
- 2) Prawidłowe funkcjonowanie rodziny zależy od jej warunków mieszkaniowych.
- 3) Na kształtowanie postaw prokreacyjnych małżonków oddziałuje szereg czynników materialnych i pozamaterialnych, które mogą być stymulowane polityką w zakresie zdrowia, edukacji, ale również polityką zatrudnienia, oraz rozwiązaniami w zakresie ochrony pracy pracowników mających obowiązki rodzinne.
- 4) Realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej sprzyjają uprawnienia pracowników ułatwiające godzenie obowiązków zawodowych z rodzinnymi,

¹⁶² B. Balcerzak-Paradowska, *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Warszawa 2004, s. 141.

rozwój placówek opiekuńczo-wychowawczych mających pomóc w wypełnianiu przez rodzinę zadań wychowawczych.

- 5) Realizacji funkcji emocjonalnej rodziny sprzyja poradnictwo rodzinne, ale także polityka kulturalna państwa, rozwój placówek umożliwiających rodzinie wspólne spędzanie czasu wolnego i rozwój wspólnych zainteresowań.

ROLA ASYSTENTURY RODZINNEJ – JEJ SKUTECZNOŚĆ I WYZWANIA

Asystentura adresowana jest do rodzin niezaradnych życiowo, dotkniętych problemem biedy, bezrobocia, uzależnień i przemocy, które mają problemy z wypełnianiem swojej naturalnej roli opiekuńczej. Zadaniem asystenta jest nawiązanie bliskiego kontaktu z rodziną w jej naturalnym środowisku i zapewnienie wsparcia w rozwiązywaniu bieżących problemów społecznych i wychowawczych. Asystent wspomaga też rodzinę w prowadzeniu gospodarstwa domowego oraz w załatwianiu spraw urzędowych. Jego zadaniem nie jest wyłączenie członków rodziny w ich codziennych obowiązkach, ale przekazanie dobrych wzorców i pomoc w poszukiwaniu skutecznych rozwiązań tak, aby po zakończeniu współpracy rodzina potrafiła radzić sobie sama. W razie konieczności przekazania dziecka do pieczy zastępczej ważną częścią pracy asystenta są działania na rzecz jego powrotu do rodziny biologicznej.

Biorąc pod uwagę etapy pracy asystenta należy pamiętać, iż zazwyczaj codzienne problemy socjalne najbardziej przytłaczają rodzinę, pochłaniają jej uwagę, powodują brak poczucia bezpieczeństwa oraz brak perspektyw na przyszłość. Nie radzi sobie ona z codziennymi sprawami bytowymi i zwykle nie wierzy, że jest w stanie sama im sprostać. Przykłady spraw, jakimi warto się zająć na początku pracy z rodziną, to¹⁶³:

- zwiększenie zasobów **finansowych** na bieżące funkcjonowanie,
- sprawy mieszkaniowe: zadłużenia w opłatach, media, legalność pobytu,
- realizacja zaległych i bieżących spraw urzędowych,
- dostęp do lekarzy i innych specjalistów,
- realizacja uprawnień: renty, emerytury, świadczenia rodzinne, ubezpieczenia, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności,
- pomoc dzieciom: świetlica, dożywianie w szkole, pomoc w odrabianiu lekcji,
- kontakty ze służbami i instytucjami: pomoc społeczna, kuratela sądowa, szkoła, administracja itp.

¹⁶³ I. Krasiejko, A. Imielińska, *Efektywność asystentury rodziny na podstawie badań przeprowadzonych w MOPS w Częstochowie* [w:] *Asystentura rodziny. Analiza efektywności specjalizacji pracy socjalnej w kontekście projektu systemowego MOPS w Gdyni „Rodzina bliżej siebie”*, (red.) M. Szpunar, Gdynia 2011, s. 169.

Następna w kolejności jest praca dotycząca podnoszenia umiejętności wychowawczych rodziców oraz realizowania obowiązków na rzecz domu i rodziny. Dopiero później jest czas na etap związany z uzupełnieniem wykształcenia i poszukiwaniem pracy. Przykłady dalszych działań asystenta to¹⁶⁴:

- pomoc w poprawie relacji wewnątrzrodzinnych i międzysąsiedzkich,
- motywowanie do korzystania z poradnictwa rodzinnego, do udziału w terapii uzależnień i w szkołach dla rodziców doskonalących umiejętności wychowawcze itp.,
- aktywizacja zawodowa (kursy, poszukiwanie pracy),
- podnoszenie umiejętności opiekuńczo-wychowawczych, praca nad autorytetem rodziców,
- praca nad umiejętnością gospodarowania budżetem domowym,
- praca nad higieną, podnoszeniem umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego.

Skuteczność funkcjonowania

Lata 2012–2014 były okresem wdrożeniowym, w którym gminy same decydowały o ewentualnym zatrudnieniu asystenta rodzin, od 1 stycznia 2015 r. jest to ich ustawowy obowiązek. Pod koniec 2012 r. liczba asystentów rodziny działających w całym kraju przekroczyła 2 tys., a w połowie 2014 r. było ich już ponad 3 tys. W latach 2012–2013 odsetek gmin zatrudniających asystentów wzrósł z 45% do niemal 70%. Zauważalnie wzrosła także liczba rodzin, które skorzystały z pomocy asystentów: z niespełna 19 tys. w 2012 r. do 31,5 tys. w 2013 r. (wzrost o 66%)¹⁶⁵. W okresie lat 2012–2014 wszystkie skontrolowane przez NIK ośrodki średnio rocznie zatrudniały ok. 98 asystentów, którzy obejmowali wsparciem 25% rodzin z trudnościami opiekuńczo-wychowawczymi. Przyjmując za miarę skuteczności odsetek rodzin kończących współpracę z asystentem realizacją zaplanowanych celów przeciętna skuteczność asystentów we wszystkich ośrodkach objętych kontrolą wyniosła ok. 40%. O dużym potencjale instytucji asystenta rodziny świadczy malejąca liczba rodzin kwalifikowanych do pomocy – o 17% w latach 2012–2013, a także spadek liczby dzieci przekazanych do pieczy zastępczej – o 42%. W pracy asystentów istotne były też mniejsze sukcesy, składające się na trwałą poprawę sytuacji rodzin. Np. spośród 101 asystentów, którzy udzielili odpowiedzi na pytania NIK, 44 stwierdziło wzrost umiejętności wychowawczych rodziców

¹⁶⁴ Ibidem, s. 169–170.

¹⁶⁵ Raport o wynikach kontroli, funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, NIK, Warszawa 2014, s. 9.

i poprawę ich relacji z dziećmi, 26 udało się zmotywować rodziców do podnoszenia kwalifikacji i szukania pracy, a 25 pomogło w podjęciu terapii dla osób uzależnionych i współuzależnionych. Ośmiu asystentów poinformowało, że współpracujący z nimi rodzice odzyskali prawa rodzicielskie, a dzieci wróciły z rodzin zastępczych i placówek opiekuńczych do swoich rodziców i domów rodzinnych¹⁶⁶. W 80% przypadków asystenci rodzin współpracowali z koordynatorami rodzinnej pieczy zastępczej i placówkami opiekuńczo-wychowawczymi przy przygotowaniu i realizacji planów pomocy dzieciom pozostającym w pieczy zastępczej. Równie często (ponad 73%) asystenci brali udział w procedurze oceny sytuacji dziecka umieszczonego poza rodziną biologiczną. Jednocześnie w niemal L skontrolowanych ośrodków takiej współpracy nie było, ponieważ ani koordynatorzy, ani inne podmioty o nią nie występowały. Izba podkreśla, że współdziałanie wszystkich organizacji i służb zobowiązanych do wspierania rodziny zwiększa szansę na trwałą poprawę sytuacji¹⁶⁷.

Wyzwania związane z funkcjonowaniem

Jak wynika z ustaleń kontroli NIK ośrodki pomocy społecznej miały problemy z finansowaniem asystentów rodzin. Niemal połowa zapytanych przez NIK gmin nie zatrudniała asystentów przede wszystkim z powodu braku funduszy: dla prawie 2/3 z nich wysokie koszty finansowania asystentury stanowiły nieprzekraczalną barierę. Co prawda praca asystentów rodzin była w znakomitej większości finansowana z ministerialnych i unijnych dotacji (gminy objęte kontrolą ponosiły jedynie 40% kosztów). Problem stanowił jednak termin przekazywania pieniędzy. Ośrodki pomocy społecznej otrzymywały dofinansowanie z ministerialnych dotacji dopiero w połowie roku. Aby zapewnić ciągłość pracy asystentów, na początku roku - do czasu otrzymania dopłat - samorządy zdane były na własne siły: musiały korzystać z własnych środków lub poszukiwać innych źródeł finansowania (np. unijnych). I ta kilkumiesięczna zwłoka w przepływach dotacji okazywała się dla samorządów zbyt dużym wyzwaniem¹⁶⁸.

Znaczącym problemem w pracy z rodzinami była także duża fluktuacja na stanowiskach asystentów. W połowie skontrolowanych instytucji asystenci zmieniali się co najmniej dwa lub więcej razy w ciągu roku. To z kolei przerywało ciągłość pracy z rodzinami. W niektórych ośrodkach rodziny, które

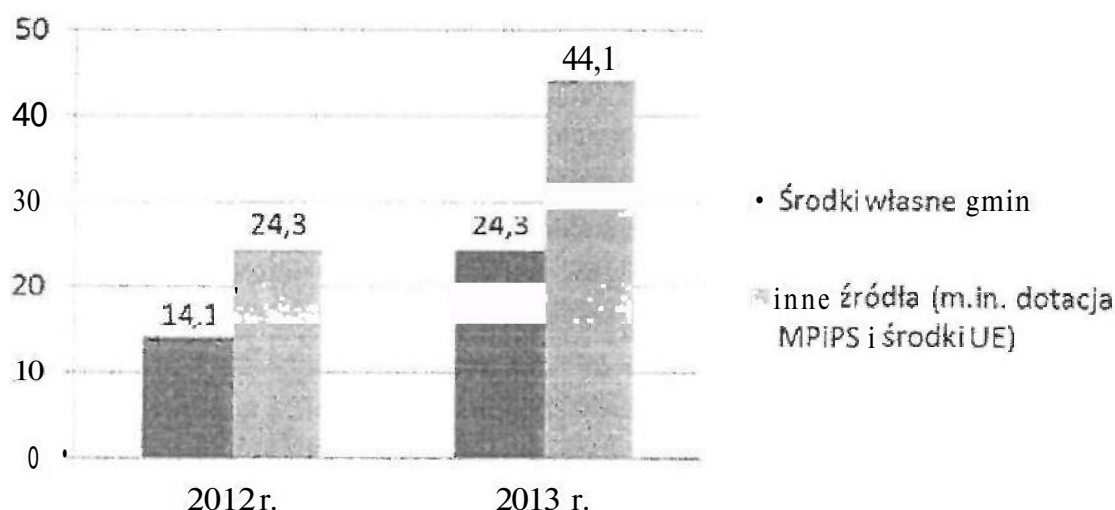
¹⁶⁶ Ibidem, s. 32.

¹⁶⁷ Ibidem, s. 34.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 9-10.

przystąpiły do programu były pozbawione opieki asystenta przez dwa do nawet sześciu miesięcy w ciągu roku. Głównym powodem tak dużej rotacji opiekunów była rezygnacja samych asystentów: 70 ze 188 osób (ponad 37%), które w latach 2012-2014 podjęły pracę na stanowisku asystenta, zakończyły pracę w tym zawodzie wraz z upływem terminu umowy. Stabilności pracy nie sprzyjały przede wszystkim oferowane warunki zatrudnienia: stosunkowo niskie wynagrodzenie (średnio 2,5 tys. brutto) i rodzaj oferowanej umowy. Niemal połowa asystentów w skontrolowanych ośrodkach zatrudniona była na umowy zlecenia, czyli tzw. umowy śmieciowe. W niektórych przypadkach wiązało się to z brakiem refundacji kosztów służbowych, takich jak szkolenia, rozmowy telefoniczne, czy dojazdy do rodzin objętych pomocą.

Wykres 3. Finansowanie asystentów rodziny w Polsce

Źródło: Raport o wynikach kontroli, Funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, NIK, Warszawa 2014.

ROLA ASYSTENTURY RODZINNEJ W POLITYCE RODZINNEJ

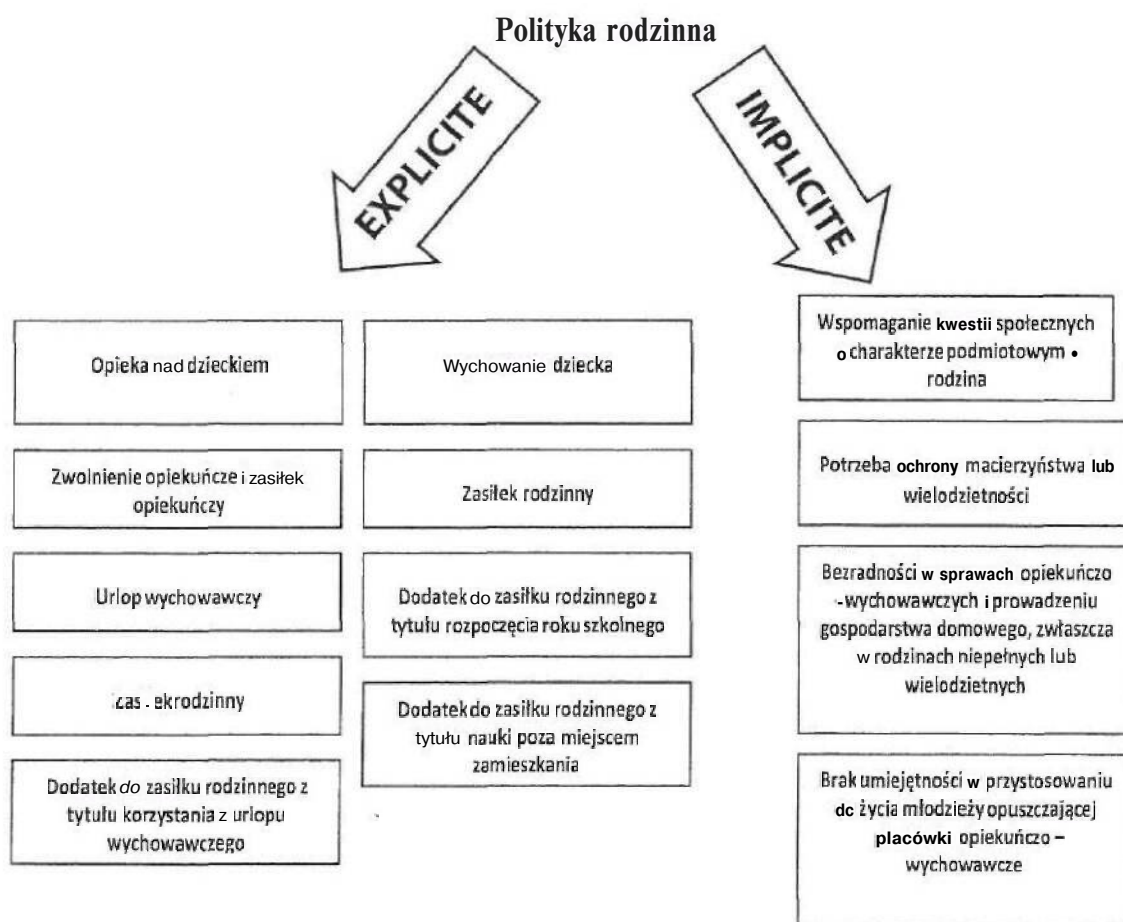
Jak wspomniano wcześniej rodzina stanowi podstawową komórkę społeczeństwa będącą najstarszą i najbardziej trwałą formą współżycia ludzi. To rodziną jako komórką społeczną, jest najmniej zależna od władzy centralnej i samorządowej, decyduje w dużej mierze a nawet nieraz w zdecydowanym stopniu o kształtowaniu osobowości i o społeczeństwie jako całości.

Rola rodziny w procesach rozwoju ma wymiar ilościowy oraz jakościowy i wynika z pełnionych przez nią społecznych funkcji: prokreacyjnej - decydującej o rozwoju ilościowym i strukturze ludności; wychowawczej i socjalizacyjnej

mających znaczenie dla tworzenia i rozwoju kapitału ludzkiego i kapitału społecznego. Uzasadnia to potrzebę prowadzenia polityki rodzinnej tworzącej warunki sprzyjające realizacji funkcji rodziny¹⁶⁹.

Rola asystentury rodzinnej wpisuje się natomiast zarówno w ustawodawstwo jak i instytucjonalny wymiar pomocy rodzinie i jako narzędzie pośrednie wpływa na jakościowy wymiar funkcjonowania rodzin.

Wykres 4. Asystentura rodzinna w narzędziach bezpośrednich i pośrednich polityki rodzinnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań i analiz Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Radomiu

Wspomaganie kwestii społecznych o charakterze podmiotowym w zakresie rodziny jest niezwykle istotnym elementem polityki rodzinnej. Do warunków, które koniecznie muszą być spełnione, aby usamodzielnic rodzinę, należy zaliczyć¹⁷⁰:

¹⁶⁹ A. Durasiewicz, *Efektywność polskiej polityki rodzinnej na tle niektórych krajów UE...*, op. cit., s. 7.

¹⁷⁰ I. Krasiejko, A. Imielińska, *Efektywność asystentury rodziny na podstawie badań...*, op. cit., s. 173.

- bezpieczeństwo dzieci (brak maltretowania, wykorzystywania seksualnego, zaniedbywania dzieci oraz przemocy w relacjach między dorosłymi), wychowawcze rodziców (lub opiekunów dziecka),
- rozwinięte w co najmniej dobrym stopniu umiejętności prowadzenia gospodarstwa domowego,
- co najmniej dobre relacje w rodzinie nuklearnej,
- co najmniej ograniczenie picia alkoholu opiekunów dziecka, czyli brak zjawiska problemowego używania alkoholu - okazjonalne spożywanie małej ilości alkoholu *bez* upijania się,
- uregulowanie spraw sądowych i urzędowych,
- samodzielność w rozmazywaniu trudności życia codziennego,
- samodzielność w realizacji różnorodnych spraw na rzecz dzieci i domu,
- poczucie siły, własnej wartości, sprawstwa i kontroli nad własnym życiem, umiejętność egzekwowania praw, stawiania granic.

Priorytetowym i oczekiwanym wskaźnikiem dla prawidłowo realizowanej polityki rodzinnej jest wyjście rodziny z systemu pomocy społecznej, czyli podjęcie pracy zawodowej oraz niekorzystanie już ze świadczeń rodzinnych i z pomocy społecznej. Nie zawsze jest to jednak możliwe¹⁷¹.

Z doświadczeń w realizacji asystentury wynika, iż najtrudniej osiągnąć pełne uniezależnienie od systemu pomocy rodzinom niepełnym wielodzietnym, gdzie matka nie może podjąć pracy zawodowej ze względu na opiekę nad kilkorgiem małych dzieci oraz w rodzinach z rodzicami upośledzonymi umysłowo i z zaburzeniami psychicznymi, nieposiadającymi wsparcia w rodzinie dalszej. Efektem pracy asystenta jest też zmiana sytuacji prawnej: rodzicom zostają przywrócone pełne prawa rodzicielskie oraz zostaje odwołany nadzór kuratora. Ponadto rodzice, wychowawcy, nauczyciele w szkole i inne osoby zauważają zmiany w wyglądzie i zachowaniu dzieci. Sami klienci – rodzice powinni mieć też przekonanie, że poradzą sobie z utrzymaniem wypracowanych zmian, że nie potrzebują już wsparcia.

ZAKOŃCZENIE

Doświadczenia ostatnich kilkunastu lat pokazują, że przystosowanie się rodzin do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej jest trudne. Wzrasta znaczenie czynników różnicujących warunki bytu rodzin: problem mieszkaniowy, bezrobocie, zakres dostępności usług, brak odczuwalnej poprawy poziomu życia wielu rodzin i w związku z tym obniżenie poczucia

¹⁷¹A. Durasiewicz, *Rola świadczeń rodzinnych w wspieraniu rodziny* [w:] *Współczesne wyzwania dla lokalnej polityki społecznej*, (red.) M. Gagacka i K. Głębicka, Radom 2009, s.295–296.

bezpieczeństwa. Znaczna część rodzin boryka się z trudnościami, ograniczając swoje potrzeby, a wysiłki podejmowane przez państwo w celu ochrony rodzin dysfunkcyjnych nie równoważą odczuwanych przez te rodziny trudności.

Godne uwagi jest to, że wraz z nowoczesną koncepcją rodziny – jako szczególnie silnego związku emocjonalnego między rodzicami i dziećmi, a tym samym miejsca wychowania i kształcenia – idzie równocześnie w parze „stulecie pedagogiczne” (usługi kształcące i wychowawcze są implementowane poza rodzinę). W tym paralelnym rozwoju zakorzeniona jest zasadnicza ambiwalencja między rodziną, a usługami społecznymi w nowoczesnym społeczeństwie. Publiczne przestrzenie pedagogiczne miały służyć wspieraniu funkcji wychowawczej, kształcącej i opiekuńczej, były jednak również zawsze miejscem kontroli rodziny i wyobrażeń dotyczących wychowania i kształcenia osób pozbawionych rodzinnego prawa głosu. Analizę ambiwalentnych relacji rodziny i usług społecznych pokazuje dyskurs na temat idealizacji i dewaluacji rodziny zarówno poprzez krytykę, jak i zabezpieczenie instytucji rodziny i jej możliwości¹⁷².

Szukano zatem takich rozwiązań, takich sposobów pracy z rodziną, które pozwoliłyby, dzięki uruchomieniu tkwiących w niej potencjałów, na pozostawienie dzieci w środowisku rodzinnym i możliwość ich dalszego, prawidłowego rozwoju. Efektem tych rozwiązań jest wprowadzenie do systemu wsparcia rodzin nowej roli, czyli asystenta rodziny.

Skutecznie realizowana asystentura rodzinna wpisująca się w strukturę szeroko rozumianej polityki na rzecz rodzin (bezpośrednio i pośrednio) pozwala rodzinom w realizowaniu i pełnieniu przez nie ich funkcji emocjonalnej i opiekuńczo-wychowawczej oraz tworzeniu odpowiednich warunków sprzyjających wypełnianiu przez rodziny ważnych społecznych zadań.

BIBLIOGRAFIA

Auleytner J., Głabicka K., *Polityka społeczna pomiędzy opiekuńczością a pomocniczością*, Warszawa 2000.

Balcerzak-Paradowska B., *Rodzina i polityka rodzinna na przełomie wieków*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.

Dudek M. (red.), *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*, Krasnystaw 2010.

¹⁷² B. Fuhs, *Zur Geschichte der Familie*. In: Eccarius, Jutta (Hrsg.): *Handbuch Familie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2007, s. 17-35.

Durasiewicz A., *Efektywność polskiej polityki rodzinnej na tle niektórych krajów UE*, Radom 2011.

Durasiewicz A., *Rola świadczeń rodzinnych we wspieraniu rodziny* [w:] *Współczesne wyzwania dla lokalnej polityki społecznej*, (red.) M. Gagacka i K. Głąbicka, **Radom** 2009.

Durasiewicz A., *Sytuacja socjalna rodziny radomskiej*, Biuletyn Informacyjny 1/2007, (red.) J. Kida, Radom 2007.

Fuhs B., *Zur Geschichte der Familie* [in:] *Eccarius, Jutta* (Hrsg.): *Handbuch Familie*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften 2007.

Gauthier A. H., *The State and The Family, A Comparative Analysis of family Policies in Industrialized Countries*, Clarendon press, Oxford 1996.

Krasiejko I., Imielińska A., *Efektywność asystentury rodziny na podstawie badań przeprowadzonych w MOPS w Częstochowie* [w:] *Asystentura rodziny. Analiza efektywności specjalizacji pracy socjalnej w kontekście projektu systemowego MOPS w Gdyni „Rodzina bliżej siebie”*, (red.) M. Szpunar, Gdynia 2011.

Krasiejko L., Przeperski J., *Nowoczesne formy wsparcia rodziny - asystentura rodzin i Konferencja Grupy Rodzinnej*, Praca socjalna, nr 2. 2011.

Kurzynowski A., *Problemy rodziny w polityce społecznej*, Warszawa 1991.

Mitrega M., *Polityka ludnościowa i rodzinna* [w:] *Polityka społeczna w okresie transformacji*, (red.) A. Frąckiewicz-Wronka i M. Zrałek, Katowice 2000.

Wowra I., *Asystent rodziny – profesjonalista w pracy z rodzinami wieloprob-lemowymi* [w:] *Nowatorskie instrumenty w pracy z klientami pomocy społecznej*, Wrocław 2011.

AKTY PRAWNE I DOKUMENTY

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 roku (Dz.U. 2013 nr 0, poz. 135 z późn. zm.).

Raport o wynikach kontroli, funkcjonowanie asystentów rodziny w świetle ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, NIK, Warszawa 2014.